

FURQAT ASARLARINING 1975-YIL VA 1980-YILGI NASHRI

*Abdullayeva Durdona Rustamovna,
Buxoro davlat universiteti, Matnshunoslik va
adabiy manbashunoslik II bosqich magistranti.
d.r.abdullayeva@buxdu.uz*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Furqat asarlari nashrlaridagi tafovutlar va o`xshash jihatlar haqida ma`lumotlar berilgan..

**Kalit so`zlar:** “Ma`rifat poeziyasi”, Xolid Rasul, “Tanlangan asarlar”, “Furqat she`riyatidan”, Furqatning g`azal va masnaviylar farqi

“Furqatdagi ma`rifatarparlikning yetakchi motivi maorif va ilmning propagandasidir. Furqat ijodini uch qismga taqsimlab, ikkinchi va uchinchi qismlarini lirika va publitsistika deb atasak, birinchi qismini “ma`rifat poeziyasi” deb belgilash to`g`ri bo`lur edi”.¹

Demokrat shoir – Furqat ijodiyotini o`rganar ekanmiz, avvalo, shoir asarlarining nashrlarini jamlagan holda o`zaro qiyos usulida taqqoslab, ularning o`xshashlik va tavofutli jihatlarini o`rgandik. Bunda biz uchun asosiy manba bo`lib Xolid Rasul tomonidan 1959-yili nashr ettirilgan 2 jilddan iborat “Tanlangan asarlar”i xizmat qildi.

Qiyosga tortmoqchi bo`lgan nashrlarimiz esa quyidagilar:

Furqat . Tanlangan asarlar. [Nashrga tayyorlovchi X.Rasul] T., Adabiyot va san`at nashriyoti 1975. – 296b.

2. Furqat. Furqat she`riyatidan(Tuzuvchi: R.Xolid:) T.:O`zbekiston KP MKnashriyoti,1980. – 128b.

1975-yildagi nashr bilan 1980-yilda nashr etilgan devonlarni taqqoslaydigan bo`lsak, avvalo, ularning nomlanishida farqlar mavjud. 1975-yilda nashr etilgan devon “Tanlangan asarlar” nomi ostida, 295-betdan iborat. 1980-yilda nashr etilgan devon “Furqat she`riyatidan” nomi ostida, 127-betdan tashkil topgan. Devonlar mundarijasi farqli ravishda 1975-yildagi nashrda g`azallar, masnaviy va manzum asarlar, muxammas, musaddas, mustazod va maktublar sarlavha ostida tartib bilan raqamlangan, 1980-yildagi nashrda esa faqatgina masnaviy va manzum asarlar hamda maktublar sarlavha ostida raqamlanib, shoirning g`azal, muxammas, musaddas, mustazod janriga oid she`rlari esa umumiy nomlar ostida tartiblangan. Bu kabi umumlashtirish tabiiyki, kitobxonga qiyinchilik tug`diradi. Masalan, 1980-yildagi nashrda o`quvchi shoir g`azalining nomi orqali mundarija yordamida o`zi

¹ O`zbekiston progressiv ijtimoiy-falsafiy fikr tarixiga oid materiallar”, 317-bet, Toshkent 1957-yil

izlagan g`azalni tezda topib olishi mumkin. 1975-yildagi nashrda esa she`rlarning umumiy g`azallar nomi ostida berilishi kitobxonga izlagan g`azalni topishda qiyinchilik tug`diradi.

1975-yildagi nashrda shoir asarlarining nisbatan kam qismi kiritilgan. 1980-yildagi nashrda shoir qalamiga mansub 160 ta g`azal kiritilgan bo`lsa, 1975-yildagi nashrda esa 87ta g`azal kiritilgan. Quyida har ikkala nashrda mavjud g`azallarining o`zaro farqlari haqida fikr yuritamiz. Avvalo, ikkala nashrda mavjud g`azallarining nomlarini keltirib o`tamiz:

1.“Bahor ayyomida”; 2.“Umr xush o`tmaz”; 3. “Ohista-ohista”; 4. “Ruxsori ahmar ustida”; 5.“Kashmirda”; 6. “Orazing qachon ko`rdi”; 7. “Bog`da”; 8. “Yuzu qadding ko`rub”; 9. “Lahza-lahza”; 10. “Xok o`ldi tanim”; 11. “Lola”; 12.“Kelmadi holim so`rab”; 13. “Bu kecha”; 14. “Bilmading”; 15. “Oy yuzin”; 16.“Nigoro”; 17. “Do`stlar, ahboblar”; 18.“Qachong`acha”; 19.“Yo`lingda”; 20. “Munavvardakkina”; 21.“Ozgina”; 22. “Yorug` aylagan sitora”; 23. “Gul bozorida”; 24. “ Bir nigori yoshgina”; 25. “Aylab shitob”; 26. “Pari ro`yim”; 27. “Dilrabo”; 28. “Tabassum birla chiqdi”.; 29. “Istab”; 30.“Kelinchak”; 31. “Surating”; 32. “Nigori, dilnavozim”; 33. “Ko`zlaring”; 34. “May ichib”; 35. “Ko`zung”; 36. “To`kkali jallod erur”; 37. “Diloromim mening”; 38. “Jonim mening”; 39. “Mahvasho”; 40. “Qomating”; 41. “Ey gul ruhim”; 42. “Ketmang”; 43. “”Fan aylading; 44. “Qoshing”; 45. “Ko`rung”; 46. “Qulung”; 47. “Dilrabo”; 48. “Farqi buldur”; 49. “Firoqing birla”; 50. “Sening”; 51. “Kokuling”; 51. “Xulqi xush”; 52. “Qomating”; 53. “Iyd”; 54. “Ehtiyoj”; 55. “Bormasmiz”; 56. “Vasl arokim”; 57. “Xummoringiz”; 58. “Anbarin xattoki”; 59. “Sarvinoz”; 60. “O`rtanur”; 61. “Malohat gulshani”; 62. “Ko`zlarim qon yig`ladi”; 63. “Shakar to`kildi”; 64. “Gulbarra ko`ylakka kiyding”; 65. “Bo`ston isi”; 66. “Nozik”; 67. “Ruxsor gul”; 68. “Bulbulg`a xitob”; 69. “Labing g`uncha”; 70. “Ishqingda kuyib jono”; 71. “Tig`i hajringda”; 72. “Alamlik qumriman”; 73. “Andijon”; 74. “Andalibi hayronlar”; 75. “Oy kabi”; 76. “Bir pari hajrida”; 77. “Keling, ey ahboblar”; 78. “Ul qaro ko`z”; 79. “Kechalar”; 80. “Bir kelib ket”; 81. “G`alat”; 82. “Fasli bahor emasmu”; 83. “Sayri guliston aylagach”; 84. “Hech asar yo`q”; 85. “Orazing”; 86. “Ohkim hamdard yo`q”; 87. “Koshki”.

Ushbu g`azallar ham ikkala nashrda bir xil tarzda berilmagan. Ba`zilarida imloviy xatolar berilgan. Ba`zilarida esa butun boshli bayt tushirib qoldirilgan.

Endi e`tiborimizni mana shu g`azallar tahliliga qaratamiz.

Yuqorida aytilganidek, 1980-yilgi nashrda g`azallar nomba-nom keltirilmagan dedik, lekin shoir Furqatning qolgan asarlari ya`ni masnaviylari, shuningdek, maktublari ham har biri alohida nom ostida mundarijada raqamlashtirilgan. Muxammas, musaddas va mustazodlari umumiy nom ostida berilgan.

	Furqat masnaviyarlari	1975-yildagi nashri	1980-yildagi nashr
1	Ilm xosiyati	Mavjud	Mavjud
2	Vistavka xususida	Mavjud	Mavjud
3	Toshkand shaharidagi vistavka xususida	Mavjud	Mavjud
4	Yana vistavka xususida	Mavjud	Mavjud
5	Gimnaziya	Mavjud	Mavjud
6	Akt majlisi xususida	Mavjud	Mavjud
7	Toshkand shahrida bo`lg`on nag`ma xususida	Mavjud	Mavjud
8	Nag`ma va nag`magar va aning asbobi va nag`ma ta`siri xususida	Mavjud	Mavjud
9	Shoir ahvoli va she`r mubolag`asi xususida	Mavjud	Mavjud
10	Rus askarlari ta`rifida	Mavjud	Mavjud
11	Suvorov haqida	Mavjud	Mavjud
12	Yunon mulkida bir afsona	Mavjud	Mavjud emas

	Furqat manzum asarlari	1975-yildagi nashri	1980-yildagi nashri
1	Bu nechuk savdo	Mavjud emas	Mavjud
2	Istar ko`ngul	Mavjud	Mavjud
3	O`ynabtular	Mavjud	Mavjud
4	Kishi holimni bilmas	Mavjud	Mavjud
5	Adashganman	Mavjud	Mavjud
6	O`zingsan	Mavjud	Mavjud emas
7	Biri	Mavjud	Mavjud emas
8.	Ko`rub	Mavjud	Mavjud emas
9	Do`st	Mavjud	Mavjud emas
10	Vasl orzusi	Mavjud	Mavjud emas
11	Sadqasi	Mavjud	Mavjud emas
12	Kavlama	Mavjud	Mavjud emas
13	Sayding qo`yaber	Mavjud	Mavjud emas
14	Uch xaroboti	Mavjud	Mavjud emas
15	Etmadim	Mavjud	Mavjud emas
16	Aqlimni oldi	Mavjud	Mavjud

	Furqat maktublari	1975-yildagi nashri	1980-yildagi nashri
1.	Muqimiya xat	Mavjud	Mavjud
2.	Furqatning Muqimiya xati	Mavjud	Mavjud
3.	Sabog`a xitob	Mavjud	Mavjud emas
4.	Bombaydan xat	Mavjud	Mavjud
5	Yorkand shahridan Toshboltuga xat	Mavjud	Mavjud

Ushbu maqolada nashrlar qiyosidagi ayrim g`azallarning tafovutli jihatlarini keltiramiz. Furqat g`azallari hayotning turli qirralarini o`zida aks ettiradi. A. Abdug`afurov o`zining “Zokirjon Furqat” kitobida Furqat g`azallari misolida shir ijodining ayrim davrlarini, uning ijodiy takomil sari yo`nalish jarayonini yaxshi va ishonarli tarzda tahlil etgan.

Dastlab shoirning “Ruxsori ahmar ustida” nomli g`azalni ko`radigan bo`lsak 1975-yildagi nashrda ushbu g`azal 8 baytdan iborat. 1980-yildagi nashrda esa 7 baytdan iborat. Bu nashrda 5-baytdan keyin 6-bayt

Ikki jodu nargising solg`ay jahong`a fitnalar,

Bo`lmasa uryon qoshingdan ikki xanjar ustida misralari tushirib qoldirilgan.

Ushbu g`azal shoirning 1959-yilda nashr etilgan “Tanlangan asarlar”ida ham 8 baytlik shaklda berilgan. Demak, ikkita 1959-yilgi va 1975-yilgi nashrlarda g`azal 8bayt shaklida, 1980-yilgi nashrda esa 7 bayt shaklida berilgan.

Shoirning yana bir “Kashmirda” g`azalida o`zgargan jumlaning ko`rish mumkin. Ushbu g`azal 9baytdan iborat bo`lib, 1975-yilgi nashrda 6-baytda “zulfiga” va 1975-yilgi nashrda ayni shu bayt “zulmiga” so`zi tarzida berilgan. Quyida tafovutli baytlarni keltiramiz.

1975-yildagi nashrda:

Forig` ermas hech kim ul dilraboning ishqidin,

Zulfiga dilbastalig` har bir juvonu pirda.

1980-yildagi nashrda:

Forig` ermas hech kim ul dilraboning ishqidin,

Zulmiga dilbastalig` har bir juvonu pirda.

1959-yildagi “Tanlangan asarlar”nashrida ushbu g`azalning 6-bayti “zulmiga” tarzida berilgan. Demak, ushbu g`azalda qaysi so`z muqobilligini topish uchun to`liq g`azal matniga yuzlanamiz. Shoir Kashmirda bir parivashga oshiq bo`lib qoladi va baytma- bayt o`z mahbubasining sifatlarini ta`riflashga tushadi. Dastlabki baytlarda shoir ma`shuqaning yuz, ko`z , qoshlarining go`zalligini chiroyli chizgilarda keltiradi va 6-baytdagi so`z “zulfi”(1975) yoki “zulmi”(1980) jumllarining qay biri muqobil ekanligini topish uchun keying baytlarga murojaat qilamiz. 7-bayt barcha nashrda:

Aydim: “Ey, jon ofati, zulfigga bo`lmishman asir! ”

Aydi: “Bu savdoni qo`y, umring o`tar zanjirda!” shaklida berilgan.

Anglashiladiki, biz muqobilini izlayotgan so`z “zulfiga” jumlasini hisoblanadi. Sababi shoir birin- ketin ma`shuqaning yuzi, ko`zi, qoshini ta`riflagandan so`ng bevosita uning sochi(zulfi)ga murojaat qiladi. 6-baytdagi jumla “zulm” emas “zulf” ekanligi yuqoridagi 7-savol-javob shaklidagi baytda o`z isbotini topgan.

Yuqoridagi g`azallar singari shoirning “Orazing qachon ko`rdi” nomli g`azalida shu kabi holatlarni kuzatish mumkin. Ushbu g`azal 1959-1975-yilgi nashrlarda 10bayt shaklida, 1980-yilgi nashrda esa 9 bayt shaklida berilgan. 1980-yildagi nashrda 9-bayt

Istaram diloromim topsam jahon yanglig,`

Jon kabi nihon etsam jismi notavon ichra bayti tushirib qoldirilgan.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida tahlilga tortilgan g`azallar ishimizning ma`lum qismini tashkil qiladi. Ushbu nashrlar qiyosida juda ko`p tafovutli jihatlarni kuzatdik. Jadvallarda 1975-yildagi hamda 1980-yildagi 2ta nashrlarning o`zaro farqli va o`xshashlik jihatlari keltirib o`tdik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O`zbekiston progressiv ijtimoiy-falsafiy fikr tarixiga oid materiallar”, 317-bet, Toshkent 1957-yil
2. Furqat . Tanlangan asarlar. [Nashrga tayyorlovchi X.Rasul] T., Adabiyot va san`at nashriyoti 1975. – 296b.
3. Furqat. Furqat she`riyatidan (Tuzuvchi: R.Xolid:) T.: O`zbekiston KP MK nashriyoti, 1980. – 128b.